

A magyar igeragozás alapkategóriái XIX. századi nyelvtanainkban

1. Ismeretes, hogy igeragozásunk két legfőbb osztályát régi nyelv-tanaink többnyire *határ(o)zatlan* és *határ(o)zott* ragozásnak (igealakoknak, formáknak stb.) hívták. Az utóbbit aztán KLEMM ANTALnak egy kevésbé talán egyszerűsítő szavaival „HUNFALVY ajánlatára . . . *tárgyas igeragozásnak* kezdték nevezni” (TörtMondt. 122). Majd LOTZ JÁNOS egy 1962-i tanulmányában (The place of the implicative {LAK} form in the conjugational pattern of Hungarian: SUSToim. 125. sz. = Raavila-Eml. 317–27) s egy nyomtatásban meg nem jelent 1964-i budapesti előadásában arra is nyomatékosan rámutatott, hogy ha régi nyelvtaníróink a *-lak*, *-lek* toldalékos — egyes szám 1. személyű alanynak 2. személyű, nem visszaható névmási tárgyra irányuló cselekvését kifejező — igealakot e két nagy osztály valamelyikébe egyáltalán besorolták, akkor nem a mai tárgyasnak megfelelő határozott, hanem a mai alanyi ragozás „jogelődjének” tekinthető határozatlan kategóriában helyezték el. Megjegyezve, hogy VERSEGHY és mások nehezen megszerezhető műveit e tanulmányához nem vizsgálta át, az új műszóra első adatként RIEDL SZENDE 1858-i német nyelvű magyar nyelvtanából idézi az *Objektive Konjugation* változatot. Ugyane forrásban találja a legkorábbi példát arra is, hogy az említett *-lak*, *-lek* toldalékcsoportú alak a mai általános szemlélethez illően már a határozott 3. személyű tárgyra utaló *várom*, *várod*, *várja* stb. alaksor mellé kerül. Úgy sejtí, hogy ez a változtatás aztán SIMONYI hatására vált általánossá nyelv-tanirodalmunkban (vö. 325: „It seems that under the influence of Simonyi this inclusion become general”). HUNFALVY szerepét ő nem érinti.

Az alábbiakban tehát két összetartozó kérdéshez szeretnék néhány tudománytörténeti adalékot s ezekhez némi rövid értékelést fűzni: egyrészt a *tárgyas* és vele összefüggésben az *alanyi*, *tárgyatlan* (ragozás, személyrag, igealak stb.) műszó jelentkezéséhez, másrészt a LOTZtól újabban implicativusnak („implicative”) nevezett *várlak*, *kérlek* alak kategorizálásához.

Megjegyzem mindjárt, hogy LOTZ a maga finom és sokoldalú elemzésével azt a felfogását kívánta támogatni, hogy a jelzett újítás egyik vonatkozásban sem volt szerencsés. Bár legtöbb részletmegfigyelését részben vagy egészben én is helyeslem, nem értek vele egyet ebben a következtetésében (l. röviden Nyr. LXXXVIII, 445–6). Az alábbiakat mégsem vitatkozással írom, noha eltérő leíró nyelvtani felfogásom nyilván így is kitűnik majd. Azt ugyanis, hogy egypár jegyzetbeli tudománytörténeti megállapítását az ő mostani lakóhelyén hozzáférhetetlen forrásokból valamelyest kiegészítem vagy módosítom, nem tekintem igazi vitának; még akkor sem, ha az így kapott adatokat a magam felfogása szerint magyarázom. Egyébként az efféle törté-

neti összeállításokban mindig a véletlentől is függ, hogy utólag nem kerül-e napfényre egy-egy eldugott, még korábbi példa vagy megjegyzés.

2. Mindenekelőtt azt venném számba, hogy a 2. személyű tárgyra mutató — magános — *várlak, kérlek* típusnak a 3. személyű határozott tárgyat kifejező *várom, várod* stb. sorral való nyelvtani rokonítását 1858-nál némileg régebbi ideig is: pontosan legalább 1805-ig egész világosan nyomon kísérhetjük. VERSEGHY FERENC-nek német nyelvű magyar nyelvtanában ugyanis a *-lak, -lek* végződésű igealak már nem az *unbestimmt*, hanem az *anzeigend* — itt ez a műszó járja — igeragozási alapkategóriában kap helyet (Neu-verfasste Ungarische Sprachlehre 91—2). A todalékok paradigmatiszós áttekintése tehát, a személyeket 3., 2., 1. sorrendben véve, például így alakul e forrásban:

Unbestimmt		Anzeigend	
Praesens	Indicativ. 3. Stammwort 2. Sz. (ol. el. öl.) 1. ok. ek. ök.	Praesens	Indicativ. 3. *a. — i. 2. od. ed. öd 1. om. em. öm (lak. lek)
	3. nak. nek 2. tok. tek. tök. 1. unk. ünk.		3. *ák. ik. 2. *átok. — itek. 1. *uk. — *ük

Nagyjában ugyanezt a szemléletet tükrözi aztán VERSEGHY Magyar grammatika című művének két, eléggé elterjedt kiadása is (1818. és 1821.). Sőt ezekben világosabban is ki van fejtve a szerző felfogása. 1818-ban például ezt tanítja: „A' magyar ragaltékok ... kétfélek: a' *törzfökösek* tudni illik, és a' *mutatók*, mellyek amazoktól az értelemre nézve abban különböznek, hogy a' *szenvedő* [= accusativusi]-tárgyra mutatnak, és így egy ige nék *szenvedőjét* ['objectumát'] ... *szinte* magokban foglalják” (229). A *von* ige például az egyik mód és idő „mutató” kategóriájában így fest itt: *vonom, vonlak, vonod, vonnya, vonnyuk, vonnyátok, vonnyák* (231). Ennek a teljesebb „mutató” sornak a tagjait tehát VERSEGHY azzal jellemzi, hogy todalékuk világosan rámutat tárgyukra, s azért egy-egy ilyen igealak — mai szóval — egymaga is tárgyas szintagma értékű lehet. Ez pedig ma is vitathatatlanul helytálló, közös nyelvtani alapsajátságuk.

Egy fecske azonban nem csinál nyarat, s VERSEGHY, aki egy sereg nagyobb feltűnést keltő helyesírási, nyelvhelyességi stb. vitájában amúgy is alulmaradt, legkevésbé változtathatta volna meg az egész akkori tudományos közvéleményt. RÉVAI pedig, a fő ellenfél, latin nyelvű nyelvtanában e tekintetben is szemben állt vele: a *formae indeterminatae* két alfaja közül a másodiknak vette a „*dítésér-l-ek* ... *laudo-te-ego*, ... *laudo-vos-ego*” típusát, a *forma determinata* osztályban valóban csak 3. személyű határozott tárgyra utalókat tartva továbbra is (ElabGr. 559, 629).

Igazán nem meglepő tehát, hogy a XIX. századi húszas, harmincas, negyvenes évek nyelvtanai, köztük a LOTZ-tól említettek is (egész SZVORÉNYI-

nek hatvanas évekbeli munkáig), ill. szinte minden tekintélyesebb szerző többé-kevésbé pontosan RÉVAI szellemében beszél; ide értve természetesen a Magyar Tudós Társaság különféle helyesírási és nyelvtani munkáit is.

Inkább az tűnik fel, ha valaki mégis szembe mer szállni ezzel a nagy erejű hagyománnyal. Meglepő-például, hogy mikor a Magyar Tudós Társaság 1846-ban a Nyelvtudományi Pályamunkák III. köteteként — egybefűzve, folytatólagos lapszámozással — két mondatant (akkori műszóval: szófűzést) adott ki, ezek közül csak az egyik követte az akadémiai szakkönyvekben még utóbb is egész következetes szemléletet; a másik ellenben ismét az új nézetet vallotta. Tehát ugyanabban a kötetben először ezt olvassuk: „Határozatlanul kíván az ige ragoztatni... ha az *engem engemet, téged tégedet, minket bennünket, titeket benneteket* állnak v. értetnek a' mondatban” (FÁBIÁN ISTVÁN, A' magyar szókötés szabályai 192). Noha itt *-lak, -lek* elemű példa nincs megadva, a hagyomány alapján azt is csak ide kell értenünk. (Lotz idézett munkájában ma is döntő fontosságúnak vallja azt az inkább viszonyjelentésbeli párhuzamot, amely a *téged, titeket vár, várunk, várnak* és a *várlak* alakokat összekapcsolja.) Utóbb ellenben a HATÁROZOTT MÓDRól már ilyen szabályt kapunk: „Ezt illetőleg egy sajtóságos törvényünk van. Ha mind az alany, mind a hatás első tárgya [tehát az objectum] személyes névmás és az utóbbi második személyben, még pedig, természetesen szenvedő [= accusativus] raggal van, a cselekvő [= az állítmányi aktív ige] *lak (lek)* ragot vesz: pl. én *szeretlek* téged. Ez rövidebben így van: én *szeretlek*; vagy csak: *szeretlek*”. (SZILÁGYI ISTVÁN: A' magyar szókötés szabályai 124; a *várom, szeretem* típus szabályait nem idézem.)

1848-ban pedig, tehát közvetlenül A' Magyar Nyelv' Rendszere című akadémiai nyelvtan két kiadásának megjelentése után, GALGÓCZI GÁBOR a maga kissé zsúfolt, olykor nagyon is egyéni utakon járó grammatikájában még tovább is megy a VERSEGHY kijelölte irányban. A „határozott” igealakot ugyanis ő úgy értelmezi, mint „mely különösen kijelölt tárgyra munkál, még pedig — a) *Mutató*, melynek tárgya bár minő lehet, mint: *adja eszi* 'stb. E' ragozás' ismertető jegyei a' közönséges [értsd: jórészt a névszók köréből is ismeretes, a személyes névmásokkal látható rokonságban levő] személyragok. — b) *Tegező*, mely egyedül a' második személyre vitetik, mint: *adlak, verlek* 'stb. E' ragozás ismertető jele az *l*, második személyű rag” (A' természet' rendszere a' magyar nyelvben — Magyar nyelvtan 254). S ehhez hozzátartozik még egy apróbetűs figyelmeztetés: „*Jegyzet*: Határozott alakban inkább csak a' cselekvő 's ott is különösen a' kiható ['tranzitív'] igék ragoztatnak, a' lét [azaz: *van, lesz*] s' külszenvedő [mint: *kezdetik, záratik*] igék sohasem, de szinte a' középigék [például *közlekedik, fázik*] is ritkán, a' belsenvedők [így: *kezdődik, záródik*] pedig csak a' mutató alakban is legritkábban.” Itt tehát már az a közös szófaji, illetőleg jelentés- és alaktani sajátosság is tudatosodott, hogy csak a *tranzitív* igékre jellemző mind az a), mind a b) típus általában.

Bár e tekintetben az előzményeket nem részleteztem, s zavarosabb megoldást még jóval későbből is ismerünk, megjegyzem, hogy a másik igeragozási osztályba is már pontosan a mi meggyőződésünkhöz illően sorolja be GALGÓCZI a ma is ide osztott két — iktelen és ikes — alfajt: „*Határozatlan* [igealak], mely nem különösen kijelölt tárgyra munkál... — a) *Egyszerű* vagy *iktelen*... — b) *Ikes*” (i. h.). — Pedig ebben a kérdésben előzőleg még VERSEGHY is eléggé zavaros nézetet vallott. Ő ugyanis a „törzsökös” (mint:

vonok, vonsz stb.) és a „mutató” (mint: *vonom és vonlak, vonod* stb.) osztály mellett külön ragozásként tartotta számon a — mai szóval: alanyi ikés — *álmodom, álmodol, álmodik* stb. csoportot, „az igeragalmazásnak harmadik formája” néven (pl. MGramm. 1818. 258, 260). Csakhogy ez utóbbit romlott, keveredéssé, „tótos” alakulatnak vélte (így már 1805-ben: Tiszta M. 164 kk.), az 1. személyben merőben helytelennek is mondta a használatát, s így az egész még nem tartotta teljes értékű igeragozási osztálynak.

3. A fő műszók megújulása és egységesülése tehát láthatólag jócskán megkésett az alcsoportok kritikai alapon megváltoztatott összekapcsolásához képest. De miután már kitűnt, hogy a magányos *várlak* és a *várom, várod* stb. sor egyaránt csak *transzitiv* igéből szokott alakulni, hogy toldalékával pontosan rámutat tárgyra és hogy tárgyat akkor is kifejezi a mondatban, ha ez nincs kitéve: nem is meglepő, hogy megnevezésében egy-kettőre szerepet kapott a tárgy (objectum) fogalma is.

Az *ige határozatlan ragozása* ellen meg azt is fel-felhozhatták (én csak késői megjegyzést írtam ki erre), hogy az infinitivus akkori nevével — az *ige határ(o)zatlan módja, alakja; igehatár(o)zatlan* stb. — okozott kellemetlen interferenciát. Ez pedig azért volt igen zavaró, mivel ennek az alaknak szintén van egészen olyanféle toldalékokkal szerkeszthető ragos sora, amilyen a *várom, várod* stb.: tudniillik a *várom, várod* stb.

A *határozatlan* alak határozatlanságát, a *határozott* alak határozottságát is elég sokféleképpen értették tudósaink.

S még további terminológiai előkészítő mozzanatokat is számba vehetnénk. FOGARASI JÁNOS például megtartja ugyan 1843-i nyelvtanában a „Határozott és határozatlan forma” terminológiai hagyományát (Művelt magyar nyelvtan 201; így utal rá LOTZ is, i. h. 324, 2 a jegyz.), de utóbb az *állok* stb. sort azért „alanyi vagy önnöni”, a *várom* stb. sort pedig „tárgyi vagy ményi hajtogatás”-nak is mondja (i. m. 206, 208; persze az *alanyi* műszó nála itt inkább 'intranszitiv', a *tárgyi* pedig 'transzitiv' értelmű). És így tovább.

E ponton a „frontáttörést” valóban HUNFALVY PÁL vállalta magára, mint KLEMM mondta az 1. pontban idézett helyen; csak persze némi kitérőkkel, ingadozással — s az imént jelzett előzményekkel. 1856-i, homályosabb sorai (MNyv. I, 190, 193) után egy évvel pontosan ezt írja HUNFALVY: „az igeragozást *közönségesre* és *tárgyi ragozásra* kell osztanunk. A' tárgyi ragozás két sorbeli, a' második személyü tárgyi raggal, 's a' harmadik személyü tárgyi raggal való” (uo. II, 367); vö. még műszóhasználatában: „alanyi (közönséges) ragozás”, „alanyi és tárgyias ragozás” (uo. 363); stb. De azért mikor 1884-ben visszapillantásképp saját érdemeit hangsúlyozza, egy kissé már egyszerűsíti, sőt részben utólag átalakítja valóságos gyakorlatát: „Tudtomra 1855-ben [jegyzete: Magyar Nyelvészet I. 190. 191. stb.] fejtegetém először azt az igeragozást, melyet *határozottnak* neveztünk volt. Révai az *Elaborator Grammaticájában* (II. 559 stb.) úgy nevezi, hogy »forma determinata«. Megmutatám, hogy *l* (*tud-l-ak*) a második, *ja va v. j i; á, é* pedig (*tud-ja, tud-va, stb. . .*) a harmadik személyü tárgyra vonatkoznak. Azt is javasoltam, hogy ezentúl hagyjuk el a *határozatlan* és *határozott* igeragozás-nevet, s fogadjuk helyébe a *tárgyatlan* és *tárgyas* igeragozás elnevezését. Ezt el is fogadták, s ma talán egy nyelvtan sem él többé a régi műszóval” (Nyelvtudomány és nyelvtanítás 76; hivatkozik rá bibliográfiájában KLEMM i. h. is). A lényegben tehát igaza van. *Tárgyatlan* igeragozás helyett azonban először voltaképp *közönséges* igeragozást ajánlott; s ugyan a *közönséges* szó aztán szemantikai-

stilisztikai okokból nem válhatott be, egy rokon értelmű *általános* vagy más efféle műszó kétségtelenül jobb lett volna a *minden* magyar igéből megszerkeszthető alakok jelölésére, mint a végül állandósult *alanyi* terminus (l. alább is). Ingadozó műszóhasználatára sem emlékszik már vissza; a *dicsérlek*-beli *l*-nek tárgyra utaló szerepét pedig RÉVAI (sőt mások is) nála régebben említették már; a *tudva* alak *-va* elemét nem lehet 3. személyű tárgyas ragnak venni; stb. Az azonban — úgy hiszem — maradandó érdeme HUNFALVY-nak, hogy a *c s a k* 3. személyű tárgyra vonatkozólag vagy *c s a k* történeti aspektusban (vö. BÁRCZI GÉZA: CIFU 39—40) kifogástalan *határozott* (igeragozás, személyrag stb.) műszó helyett olyant ajánlott, mely a leíró grammatikában alak- és mondattani szempontból egyaránt jól összefoglalja a *várlak* és a *várom, váród, várja* stb. alakok legfőbb közös jellemzőit.

Ami RIEDL SZENDE magyar műszóhasználatát illeti, 1864-i (a kötetben sajtóhiba miatt 1684. olvasható!) Magyar nyelvtana szintén a *tárgyi személyragok* közt említi egyrészt a *vár-l-ak*, másrészt a *vár-já-tok* stb. típust, mint amelyekben az alanyra mutató végső elem előtt egy tárgyra utaló is van (168); bár persze ez utóbbi szemlélet a leggyakoribb *várom, várnam* stb. jellegű alakulatokban még a tárgyat kifejező zérus elem fölvételével se volna jól korszerűsíthető. Ő is *tárgyi ragozás*-ról beszél, „melyet eddig *határozott*-nak neveztek” (169). A mi „alanyi” ragozásunknak megfelelő nagy osztályt szerintem szintén szerencsésen nevezi meg így: *egyszerű igeragozás*; csak hogy ebbe ő még csupán az iktelen sort osztja be, az ikes igéket pedig az *egyszerű* és a *tárgyi* ragozás mellé még mindig egy külön, harmadik ragozási osztályba, a *magáraható*-ba sorolja, s ezt HUNFALVY egy év múlva helyesli (NyK. III, 266 kk.). Ezzel pedig szinte érthetetlenül elmaradt például GALGÓCZINAK említett 1848-i összefoglaló szemléletéhez képest. (Igaz, ezzel a hatvanas években még nem áll magában; e tekintetben például SZVORÉNYI osztályozása sem más, sem BALLAGI német nyelvtanáé stb.)

4. A Magyar Nyelvőr viszonylag igen korán, tehát még SIMONYI vezető korszaka előtt az új műszóhasználat hívéül szegődik. 1875-ben LEHR ALBERT is tárgyas és tárgyatlan ragozásról beszél (III, 118, 211), s mikor CZIBOR MÓR ez ellen felszólal (507—8), nem kisebb ember, mint SZARVAS GÁBOR szerkesztő védi meg az *alanyi* vagy *tárgyatlan* stb. műszót (549—51). Egyébként SZARVASNAK 1876-i saját szövegeiben „*Subjectiv* igealakok *objectiv* helyett” szóhasználat is akad (Nyr. V, 64).

SIMONYI 1879-i, nagyobb iskolai Magyar nyelvtanában aztán valóban szintén *tárgyas* és *alanyi* ragozásról, igealakokról stb. szól (134, 136 stb.); de ebben az előzőek ismeretében nincs is csodálkozni való. E következetes terminológiához képest legföljebb az meglepő mégis, hogy mikor 1891-ben a maga nagy tekintélyével szintén harcba száll a folyóiratban a *határozatlan* és a *határozott* ragozás stb. műszó maradék hívei ellen, a *tárgyas* mellett már nem a saját maga is használta *alanyi*, hanem a *tárgyatlan* terminust védi. Majdnem úgy beszél, mint Hunfalvy tette idézett 1884-i soraiban, csak valahogy a nyelvészek és a nevelők — mint ma mondanánk — kollektív bölcseségére is hivatkozva, s kevésbé öntelten. (Persze őt HUNFALVY és mások támadásai addigra már eléggé meg is tépdesték.) Íme: „Mindketten [értsd: Bartha Döme és Jánosi Gábor, ellenfelei] a *határozatlan* és *határozott* elnevezések mellett kardoskodnak. Úgy látszik, nincsen tudomásuk arról a nyomós okról, mely miatt emezeket elmellőzte újabb nyelvészetünk. Ha a mondat-tárgyra való vonatkozás szerint az igealakokat határozatlanokra és hatá-

rozottakra osztjuk föl, a határozatlan igealaknak mindig határozatlan tárggyal kellene állnia. Már pedig határozottabb tárgyat nem is képzelhetni, mint a milyen pl. ebben a két mondatban van: *engem látnak; minket látsz*” (Nyr. XIX, 368). Míg e ponton szerintem ma is mindenben igazat adhatunk SIMONYI-nak, egy-két részletben inkább csak külsőlegesnek látom az érvelését. A tárgyas személyragnak azt a nevével látszólag ellentétes sajátosságát, hogy az alanyra szintén rámutat, még úgy-ahogy elfogadhatólag tisztázza azzal, hogy az ige fogalmában úgyszólván benne van az alany személyére és számára való vonatkoztatás. (Persze ez is csak a mi nyelvtani szemléletünk szerint igaz, mert hisz külföldön sokan a személytelen cselekvéshordozójú igeneveket is belevonják az ige és az igeragozás körébe!) Hanem aztán azt is mondja, hogy az objektív formát „nem *tárgyi*, hanem *tárgyas* alaknak nevezzük, s az *-s* képző azt jelenti, hogy még a tárgy is hozzájárul az ilyen igealakban ahhoz, a mi minden igealakban úgy is megvan: az alanyhoz. — Egyéb iránt a tíz évvel ezelőtt működött tanáregyesületi műszó-bizottság azért nevezte el az alanyi ragozást tagadó névvel *tárgyatlan ragozásnak*, hogy a két műkifejezést semmi logikai kifogás ne érhesse” (uo.). No de a *tárgyi* alak, mint láttuk, addig is használatban volt, s aztán is elő-előfordult, nyilván a *tárgyas* 'transzitiv' műszótól való elhatárolás céljával, vagy azzal is (vö. KALMÁR ELEK, Rendszeres magyar nyelvtan. 1901. 42 stb.). Még furcsább, hogy SIMONYI a saját addigi nyelvtanaiban nem is a *tárgyatlan*, hanem az *alanyi* (igeragozás, személyrag) terminus használatára adott példát, és máig is ez a szokásos műszó! S végül az itt ajánlott *tárgyatlan* szóalakulat védelmére rögtön azt is meg kellett magyaráznia, hogy e műszó a rag nyelvtani jelentésére utal, nem arra, hogy a mondatban tárgy nélküli állítmányt jelöl (i. h. 369). Ezért világos szerintem, hogy az *alanyi igeragozás* kifejezésnél is helyesebb lett volna valami *általános* vagy *egyszerű* stb. műszós megoldásnál maradnunk annak idején: hiszen a mondatban ennek is lehet tárgya. Az *alanyi* műszó alapötletét eredetileg nyilván a *tárgyi*-val való szembeállítás adta, holott ennek az utóbbinak a jelentésében itt nem az volt benne, hogy nem alanyra utaló formánsokkal alkot igealakokat, hanem az, hogy csak tranzitív igékhez járuló, az alanyon kívül még valamiféle kitétt vagy odaértett, bizonyos kategóriákba tartozó tárgy meglétére is utaló toldalékkal formál verbum finitumokat. Egyébként az *alanyi* a maga *-i* képzőjével a ma szokásos *tárgyas* szóalak *-s* képzőjéhez képest következtelen. Nem érthetetlen tehát, hogy például TORKOS LÁSZLÓ a maga iskolai nyelvtanában az *alanyi* ragozással szemben álló nagy osztályt teljesebb terminussal *alanyi-tárgyi*-nak mondja, hozzátéve: „melyet röviden csak *tárgyinak* nevezünk” (pl. Magyar nyelvtan.⁴ 1875. 42.)

De mindezzel nagyon is eltávolodtam SIMONYI terminológiai vitacikkétől, pedig még egy-két részletet időszerúsége miatt kiemelnék belőle. Arról, hogy bármilyen személyű visszaható névmási tárgyra a *várom, várod, várja* stb. típusú tárgyas igealakokat alkalmazzuk, a *magam* stb. akkor elfogadott etimológiájára célozva azt mondja, hogy ez nem igazi kivétel, mert a „*magamat látom*” . . . eredetileg annyi volt mint 'személyemet látom' (368). Én ehelyett inkább azt az ismert szabályt említeném szinkrón rendszerbeli analógiás háttérül, hogy a *magam, magad* stb. névmási sorhoz általában szintén egyes szám 3. személyű birtokoshoz illő személyragos birtok tartozik: a *magam, magad, maga, magunk, magatok, maguk gondja* (nem: *magam gondom, magad gondod* stb.); s ugyanilyen a határozószói személy-

ragozás raghasználata: *magam, magad, maga* stb. alá (nem: *magam alám* stb.); az igenévi-igei személyragozásé szintén: a *magam, magad, maga* stb. okozta baj (nem pedig a *magam okoztam, magad okoztad* stb.). Noha némi ingadozás, kivétel e téren is akad, egészében látható, hogy a tárgyalt névmások a névszói személyragozás kongruenciájában eléggé egyes 3. személyű irányítóként jönnek számba. Márpedig a határozott 3. személyű tárgyas igeragozás személyragjai és a névszói (birtokos) személyragok közti párhuzamok és kölcsönhatások erejét ma már nem is kell igazolnom (vö. BÁRCZI: CIFU. 39 kk.). LOTZ tehát jogosan utal ugyan arra többször idézett cikkében, hogy a különféle személyű visszaható névmási tárgyakhoz egyaránt „határozott” igeragozás tartozik; de ez, ha az iménti nyelvtani háttérben („mezőben”) nézzük, nem mond ellent annak, hogy a *várom, várod* stb. igei alaksor jellegzetesen 3. személyű határozott tárgyakra vonatkozik.

SIMONYI persze attól is tarthatott, hogy a sok vajadás után megszületett új műszók további csereberélgetése még nagyobb bajokat okozna, s a tőle is támogatott tanáregyesületi terminológiai újítókat alighanem szintén fedeznie kellett. Nyilván ezért hivatkozott vitairata végén — mintegy csattanóul — arra, hogy „a *'tárgyas ragozás'*-t már a nemzetközi nyelvészet is rég elfogadta *objektive konjugation (conjugaison objective)* alakjában” (i. m. 369). — Ebben talán ismét van némi túlzás, hiszen például BÁRCZI GÉZA még az 1960-i budapesti finnugor kongresszusi német előadásában is a *subjective (unbestimmte)* és *objektive (bestimmte) Konjugation* kettős műszóhasználatról élt (i. h.). A *várom, várod, várja* stb. sort eredetét illetően pedig úgysem vehetjük egy kalap alá a *várak* alakkal. Aztán SIMONYI magyarul nem is a *subjektív*-nak megfelelő *alanyi* ragozásról beszélt, hanem *tárgyatlan*-ról. Mégis igazat adnék SIMONYI-nak: a *tárgyas* és a szerintem gyatrább *tárgyatlan (alanyi)* igeragozási műszók végre bizonyos állandóságot biztosított terminológiánkban, s ez nem kis érték. (Gondoljunk csak a *magánhangzó* típusú műszókra!)

A teljesség kedvéért mindjárt megjegyzem, hogy a századvég másik legnagyobb hatású nyelvtanírója, SZINNYEI JÓZSEF, szintén kezdettől elvetette a HUNFALVYTÓL elítélt régi terminusokat: A magyar nyelv rendszere című munkájának első kiadásában (1887.) is, másutt is *tárgyas* és *alanyi* a szokásos igeragozási műszava. Ez pedig nemzetközi tekintélye, idegen nyelvű munkái miatt is nagy hatású lehetett.

5. KLEMMnek és LOTZnak tehát bizonyos mértékben egyaránt igaza volt az I. pontban jelzett tudománytörténeti megállapításokban: az új igeragozási műszók bevezetésében HUNFALVYNak, megvédésében SIMONYI-nak volt nagyobb érdeme. Elődeik és kortársaik szerepének tisztázása azonban egyúttal a nyelvi jelenség sokoldalú megismerésének útjára is rávilágított.

TOMPA JÓZSEF